GLOBAL JOURNAL OF CROSS-DISCIPLINARY INNOVATIONS
Multidisciplinary peer-reviewed scholarly journal
GJCDI
Vol. 1 | Issue 3
Year: 2026

Makroiqtisodiyot fanining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari

Ravshanova Mushtariy Valiyorjon qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
axmedovamuqaddas73@gmil.com

Annotatsiya

Maqolada makroiqtisodiyotning mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanishi va asosiy rivojlanish bosqichlari tarixiy-nazariy yondashuvda tahlil qilinadi. Dastlabki pul nazariyalari va iqtisodiy tebranishlarni tavsiflashdan keyingi Keynes inqilobi, urushdan keyingi neoklassik sintez, monetarizm, ratsional kutilmalar, real biznes sikllari, yangi Keynescha modellar hamda zamonaviy DSGE va heterogen agentli modellar ketma-ket ko‘rib chiqiladi. Tahlil klassik manbalar va 2025–2026-yillardagi rasmiy makroiqtisodiy modellashtirish materiallariga asoslanadi. Natijalar makroiqtisodiy fikr bir-birini to‘liq bekor qilgan nazariyalar qatori emasligini, balki yangi muammolar yuzaga kelganda oldingi vositalar qayta ko‘rib chiqilib, kengaytirilishini ko‘rsatadi. O‘zbekiston Markaziy bankining DSGE bo‘yicha 2025-yilgi tadqiqoti mamlakatda zamonaviy umumiy muvozanat modellaridan foydalanish yo‘nalishi shakllanayotganiga misol sifatida qayd etiladi. Maqola nazariy sharh bo‘lib, yangi statistik hisob-kitob yoki sababiy baholashni da’vo qilmaydi.

Kalit so‘zlar: makroiqtisodiyot; Keynes; monetarizm; ratsional kutilmalar; biznes sikllari; DSGE; iqtisodiy tafakkur

Kirish

Makroiqtisodiyot bugungi kunda yalpi ishlab chiqarish, bandlik, narxlar, foiz stavkalari, davlat moliyasi va tashqi iqtisodiy aloqalarni bir tizimda o‘rganadi. Biroq bu tushunchalar doimo yagona fan doirasida, bir xil tahlil vositalari yordamida o‘rganilmagan. XX asr boshlariga qadar pul nazariyasi, iqtisodiy tebranishlar, ishlab chiqarish va bandlik muammolari ko‘pincha alohida ilmiy yo‘nalishlarda ko‘rib chiqilgan. Makroiqtisodiyotning shakllanishi aynan shu alohida savollarni milliy daromad va umumiy talab kabi yig‘ma tushunchalar orqali bog‘lash ehtiyojidan kelib chiqdi [1, 2, 15].

Iqtisodiy tebranishlarni muntazam o‘rganish Keynesdan oldin ham mavjud edi. Wesley Mitchell sanoat, narxlar, kredit va ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarining davriy o‘zgarishini keng statistik material asosida tasvirlab, biznes sikllarini alohida iqtisodiy jarayon sifatida o‘rgandi [1]. Irving Fisher esa qarz, aktivlar narxi va deflyatsiya o‘rtasidagi o‘zaro kuchayuvchi bog‘lanishni tahlil qildi [2]. Bu ishlar iqtisodiyot miqyosidagi jarayonlarni o‘lchashga yo‘l ochgan bo‘lsa-da, iqtisodiy pasayish, uzoq davom etuvchi ishsizlik va umumiy talab yetishmovchiligini yagona nazariy model ichida to‘liq birlashtirmagan edi.

Makroiqtisodiy tahlilning taraqqiyoti iqtisodiy ko‘rsatkichlarni yig‘ish va taqqoslash imkoniyatlari bilan ham bog‘liq bo‘ldi. Milliy daromad, umumiy narxlar, bandlik va ishlab chiqarish kabi ko‘rsatkichlar iqtisodiyot miqyosidagi savollarni aniqroq qo‘yishga yordam berdi. Biroq agregat ko‘rsatkichlarning mavjudligi ularning sabablarini o‘z-o‘zidan tushuntirib bermaydi: masalan, umumiy iste’mol o‘zgarishi daromad, narx, kredit, demografiya yoki kutilmalar ta’sirini birgalikda aks ettirishi mumkin. Shu bois makroiqtisodiyot tarixi nazariy modellar bilan bir qatorda o‘lchash va empirik tekshirish vositalarining takomillashishi bilan ham tavsiflanadi.

1930-yillardagi Buyuk depressiya mavjud nazariy va amaliy qarashlar oldiga keskin savollar qo‘ydi: nega ishlab chiqarish va bandlik uzoq vaqt past darajada qolishi mumkin, narx va ish haqining o‘zgarishi nega o‘z-o‘zidan to‘liq bandlikni tiklamaydi, davlat siyosati pasayishni yumshata oladimi? John Maynard Keynes 1936-yilda chop etilgan asarida yalpi talab, iste’mol, investitsiya, foiz va likvidlik afzalligi o‘rtasidagi munosabatni markazga olib chiqdi [3]. Natijada makroiqtisodiy tahlil faqat kuzatish bilan cheklanmay, iqtisodiyotdagi daromad va bandlikning qanday aniqlanishini tushuntiruvchi analitik doiraga ega bo‘ldi.

Keyinchalik makroiqtisodiyot yagona, o‘zgarmas qarashlar majmuasiga aylanmadi. Keynescha siyosatning natijalari, pul taklifining roli, iqtisodiy subyektlarning kutishlari, narx va ish haqining moslashuvchanligi, moliya tizimidagi zaifliklar hamda uzoq muddatli o‘sish bo‘yicha bahslar yangi modellar paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Har bir yondashuv iqtisodiy voqelikning ma’lum jihatini yaxshi tushuntiradi, ayni paytda o‘z taxminlari va qo‘llanish chegaralariga ega. Shu sababli fan tarixini “eski nazariya xato bo‘ldi, yangisi uni butunlay almashtirdi” tarzida emas, balki tahlil vositalarining yig‘ilib, qayta ko‘rib chiqilishi sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq [15].

Maqolaning maqsadi makroiqtisodiyot fanining shakllanish omillarini ochib berish, uning asosiy tarixiy bosqichlarini nazariy g‘oyalar va usullar bo‘yicha taqqoslash hamda hozirgi makroiqtisodiy tahlilda ushbu merosning qanday qo‘llanishini ko‘rsatishdan iborat. Maqolada quyidagi savollarga javob izlanadi: makroiqtisodiyotning alohida fan sifatida ajralishiga qanday muammolar turtki bo‘lgan; Keynes inqilobi iqtisodiy tahlilni qanday o‘zgartirgan; monetarizm va ratsional kutilmalar bahsi makroiqtisodiy siyosat tahliliga qanday ta’sir qilgan; zamonaviy DSGE, moliyaviy va heterogen agentli modellar oldingi bosqichlardan nimalarni meros qilib olgan?

Tadqiqotning obyekti makroiqtisodiy tafakkurning tarixiy rivojlanishidir. Predmeti esa har bir davrda qo‘llangan asosiy tushunchalar, modellashtirish usullari va siyosiy xulosalardir. O‘zbekiston misoli alohida empirik sinov sifatida emas, zamonaviy makroiqtisodiy modellashtirishning milliy amaliyotda qo‘llanayotganini ko‘rsatuvchi qisqa misol sifatida kiritiladi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot nazariy-tahliliy sharh shaklida olib borildi. Makroiqtisodiy tafakkur tarixidagi burilishlarni aniqlash uchun birlamchi nazariy manbalar hamda markaziy bank va xalqaro tashkilotlarning rasmiy modellashtirish materiallari o‘rganildi. Manbalar 1913–2026-yillarni qamrab oladi: Mitchellning biznes sikllari haqidagi ishi, Fisher va

Keynesning asarlari, IS-LM talqini, o‘sish va inflyatsiya bo‘yicha klassik maqolalar, monetaristik va ratsional kutishlar bahslari, real biznes sikli va yangi Keynescha modellar, so‘nggi DSGE va ko‘p modeldan foydalanish bo‘yicha ishlar [1–15].

Tarixiy-qiyosiy yondashuv orqali bosqichlar to‘rtta mezon asosida solishtirildi: tahlil qilinadigan muammo; iqtisodiy subyektlar va bozorlar haqidagi asosiy farazlar; qo‘llangan model yoki empirik usul; iqtisodiy siyosatga chiqarilgan xulosa. Davrlashtirish qat’iy chegaralar sifatida emas, muayyan nazariy yo‘nalish ustun bo‘lgan taxminiy oraliqlar sifatida ishlatildi. Chunki monetarizm, Keyneschilik, neoklassik yondashuv va biznes sikli nazariyalari ko‘pincha bir davrning o‘zida rivojlanib, o‘zaro ta’sir qilgan.

Tadqiqot doirasida regressiya, vaqt qatori bahosi yoki yangi makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar hisoblanmadi. Rasmiy manbalardagi 2025–2026-yil materiallari joriy ilmiy va amaliy modellashtirish yo‘nalishini belgilash uchun ishlatildi; ular maqolada yangi empirik natija sifatida taqdim etilmaydi. O‘zbekiston Markaziy bankining 2025-yilda e’lon qilingan DSGE tadqiqoti milliy misolni yoritishga xizmat qildi [14]. Xulosalar manbalarning mazmunini solishtirish va nazariy umumlashtirish bilan cheklanadi.

Natijalar

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, makroiqtisodiyotning shakllanishi bitta sana yoki bitta olim faoliyati bilan izohlanmaydi. Fan iqtisodiy tebranishlarni o‘lchash, pul va kredit jarayonlarini tushuntirish, yalpi ishlab chiqarish va bandlik o‘rtasidagi bog‘lanishni modellashtirish hamda siyosat ta’sirini baholash ehtiyojlari kesishgan joyda vujudga keldi. 2026-yilgi Banque de France sharhi zamonaviy DSGE modellarining rivojini yirik makroekonometrik modellar cheklovlaridan Lucas va Sims tanqidlari, real biznes sikli va yangi Keynescha doiralar orqali moliyaviy hamda taqsimot kanallarini qamrab oluvchi kengaytmalargacha kuzatadi [15]. Quyidagi sharh esa makroiqtisodiyot tarixini asosiy g‘oyalar va tahlil vositalari bo‘yicha umumlashtiradi.

Dastlabki shakllanish bosqichida iqtisodchilar umumiy narxlar, pul, kredit va iqtisodiy faollikdagi davriy o‘zgarishlarni bir-biriga bog‘lashga urindilar. Mitchell biznes sikllarini ishlab chiqarish, daromad, narx, kredit va bandlikdagi o‘zaro bog‘liq tebranishlar sifatida o‘rgandi [1]. Fisher qarzdorlikning ortishi va narxlarning pasayishi qarzning real yukini kuchaytirishi, buning ortidan xarajatlar va aktivlar narxlari yana tushishi mumkinligini ko‘rsatdi [2]. Bunday yondashuvlar makroiqtisodiy hodisalarni o‘lchash va mexanizmlarni ajratishga yordam berdi. Ammo ular umumiy bandlik darajasi nima sababdan uzoq vaqt past qolishini tushuntiruvchi yagona, keng qabul qilingan asosga ega emas edi.

Keynescha burilish 1930-yillardagi depressiya sharoitida oldingi tahlillarni yalpi talab va bandlik nazariyasi bilan bog‘ladi. Keynesga ko‘ra, korxonalar ishlab chiqarish va ish bilan ta’minlash qarorlarini kutilayotgan sotuvga moslashtiradi; uy xo‘jaliklari xarajatlari va firmalarning investitsiyasi yalpi talabni belgilaydi [3]. Talabning pasayishi daromadni, daromadning pasayishi esa iste’molni qisqartirib, dastlabki pasayishni kuchaytirishi mumkin. Investitsiyaning noaniq kutilmalarga bog‘liqligi iqtisodiy

tebranishlarni yanada keskinlashtiradi. Shu mantiq umumiy talabni qo‘llab-quvvatlovchi fiskal va pul-kredit siyosati muhokamasiga nazariy asos berdi.

Keynesning murakkab argumentlarini soddalashtirilgan makroiqtisodiy doirada ifodalash urinishlari urushdan keyingi sintezga yo‘l ochdi. Hicks 1937-yilda tovar va pul bozoridagi muvozanatni IS-LM diagrammasi orqali ko‘rsatib, foiz stavkasi va daromadning o‘zaro aniqlanishini tahlil qildi [4]. Keyingi darslik va amaliy siyosat muhokamalarida bu usul qisqa muddatli talab boshqaruvini tushuntirish uchun qulay vositaga aylandi. Biroq IS-LM modeli Keynes nazariyasining barcha jihatlarini qamrab olmaydi: u kutilmalar, narxlarning dinamikasi, ishlab chiqarish taklifi va moliya tizimini soddalashtiradi. Shuning uchun uni tarixiy davrning yagona nazariyasi emas, integratsiyalashgan tahlilning ta’sirli, ammo cheklangan shakli sifatida baholash lozim.

1950–1960-yillarda neoklassik sintez qisqa muddatda narxlar va ish haqi sekin moslashishi mumkinligini, uzoq muddatda esa ishlab chiqarish salohiyati mehnat, kapital va texnologiyaga bog‘liqligini birlashtirishga harakat qildi. Solowning o‘sish modeli kapital to‘planishi, aholi o‘sishi va texnologik taraqqiyotning uzoq muddatli ishlab chiqarishga ta’sirini formal ko‘rinishda ifodaladi [5]. Phillips Buyuk Britaniya ma’lumotlarida ishsizlik va nominal ish haqi o‘sishi o‘rtasidagi tarixiy munosabatni tasvirladi [6]. Keyingi siyosiy muhokamalarda bu munosabat ko‘pincha inflyatsiya va ishsizlik o‘rtasidagi tanlov sifatida talqin qilindi. Ammo dastlabki dalil muayyan mamlakat va davrga taalluqli edi; undan barcha iqtisodiyotlarda doimiy, o‘zgarmas almashinuv mavjud degan xulosa kelib chiqmaydi.

Urushdan keyingi yillarda yirik ekonometrik tenglamalar tizimlari prognoz va siyosat ssenariylarini baholashda keng qo‘llana boshladi. Bunday modellar ko‘plab iste’mol, investitsiya, ish haqi va narx tenglamalarini birlashtirib, iqtisodiy o‘zgaruvchilar orasidagi empirik bog‘lanishlarni ifodaladi. Ular qisqa muddatli talab siyosatini rejalashda foydali bo‘lgan, ammo modeldagi munosabatlarning barqarorligi, kutilmalarni soddalashtirish va siyosat rejimi o‘zgarganida parametrlar qanday o‘zgarishi haqida savollarni ochiq qoldirdi [4, 8, 15]. Keyingi nazariy bahslarning bir qismi aynan shu muammolarga javob izlashdan tug‘ildi.

1960–1970-yillarda monetaristlar iqtisodiy tebranishlarda pul va pul-kredit siyosatining ahamiyatini qayta ta’kidladilar. Friedman inflyatsiya va bandlik o‘rtasida qisqa muddatli bog‘lanish bo‘lishi mumkinligini, biroq kutilmalar moslashgach bu bog‘lanish doimiy siyosiy almashinuvni kafolatlamasligini asoslab berdi [7]. Shu bilan birga, 1970-yillardagi yuqori inflyatsiya va sust o‘sish tajribasi oddiy talabni boshqarish yondashuvlariga bosim o‘tkazdi. Siyosat natijasi iqtisodiy subyektlarning kutishlariga ham bog‘liq ekani ko‘proq e’tirof etila boshlandi.

Ratsional kutilmalar va Lucas tanqidi makroiqtisodiy model qurish qoidalariga o‘zgarish kiritdi. Lucas siyosat bahosida tarixiy ma’lumotlardan olingan barqaror munosabatlar hukumat qoidalari o‘zgarganida saqlanib qolmasligi mumkinligini ko‘rsatdi [8]. Demak, model xulq-atvor tenglamalarini faqat o‘tgan davr korrelyatsiyalariga moslab qo‘yish bilan cheklanmasligi, siyosat o‘zgarishi sharoitida firmalar va uy xo‘jaliklari qarorlarini qanday qayta ko‘rib chiqishini ham hisobga olishi

kerak. Bu tanqid mikroiqtisodiy asoslar, kutilmalarni aniq ifodalash va siyosatning ishonchliligini makro tahlilga kiritishni tezlashtirdi.

1980-yillarda real biznes sikllari nazariyasi tebranishlarni raqobatli muvozanat doirasida, ko‘pincha texnologik va boshqa real shoklarga javob sifatida tushuntirdi. Kydland va Prescott o‘sish modelini davriy tebranishlarni tahlil qilishga moslashtirib, kapital yaratish uchun vaqt talab qilinishini va iqtisodiy subyektlararo qarorlar dinamikasini hisobga oldi [9]. Shu davrda Romer kabi olimlar bilim va texnologik yangilikni tashqi berilgan omil sifatida emas, iqtisodiy qarorlar orqali shakllanadigan o‘sish manbai sifatida ko‘ruvchi endogen o‘sish modellarini rivojlantirdilar [10]. Bu yo‘nalishlar uzoq muddatli o‘sish va qisqa muddatli tebranishni bitta formal makromodel ichida o‘rganish imkonini kengaytirdi.

Ushbu modellar makroiqtisodiy savollarga javob berishda nazariy izchillik va miqdoriy baholashni birlashtirishga intildi. Umumiy muvozanat yondashuvi bir bozordagi o‘zgarishning boshqa bozorlar orqali uzatilishini hisobga oladi; dinamik tuzilma esa bugungi qarorlarning kelajakdagi kapital, ishlab chiqarish va iste’molga ta’sirini ifodalaydi. Shu bilan birga, vakil uy xo‘jaligi yoki vakil firma haqidagi farazlar iqtisodiyot ichidagi tafovutlarni yashirishi mumkin. Modelning tarixiy ahamiyatini baholashda u nimani tushuntirganini ham, qaysi kanallarni tashqarida qoldirganini ham birga ko‘rish kerak [9, 10].

1990-yillardan boshlab yangi Keynescha yondashuv ratsional kutilmalar va umumiy muvozanat intizomini narxlar hamda ish haqi darhol moslashmasligi, raqobatning nomukammalligi kabi omillar bilan birlashtirdi. Clarida, Galí va Gertler pul-kredit siyosatini kutilmalar, inflyatsiya va real faollik o‘rtasidagi tizimli munosabatlar orqali tahlil qildilar [11]. Woodford foiz stavkasi qoidalari va inflyatsiya kutilmalarining zamonaviy pul-kredit siyosatidagi rolini umumiy muvozanat doirasida chuqur ishlab chiqdi [12]. Shu asosda DSGE modellarida uy xo‘jaliklari, firmalar, markaziy bank va tashqi sektorning qarorlari vaqt bo‘yicha bog‘lanadi, noaniqlik va iqtisodiy shoklar aniq ko‘rsatiladi.

DSGE qisqartmasi dinamik, stoxastik va umumiy muvozanat xususiyatlarini anglatadi. “Dinamik” atamasi iqtisodiy qarorlarning vaqt bo‘yicha bog‘liqligini, “stoxastik” atamasi kutilmagan shok va noaniqlikni, “umumiy muvozanat” esa bozorlar va subyektlararo o‘zaro ta’sirni bildiradi. Bu tuzilma muqobil siyosat ssenariylarini solishtirishga yordam beradi, lekin model natijasi uning farazlari, parametrlar va ma’lumotlar sifatiga bog‘liq. Shu sababli prognoz aniqligi bilan siyosiy ssenariylarning ichki izchilligini alohida baholash, model natijalarini boshqa ko‘rsatkichlar va mutaxassis tahlili bilan solishtirish zarur [11–13].

Makroiqtisodiy modellashtirishning rivojlanish bosqichlari va ularning asosiy farqlari 1-jadvalda umumlashtirilgan. Davrlar taxminiy bo‘lib, nazariy yo‘nalishlarning ustunlashgan paytini bildiradi; ular bir-birini mutlaq ravishda almashtirganini anglatmaydi.

Jadval 1. Makroiqtisodiy tafakkur rivojlanishining asosiy bosqichlari

Davr	Asosiy	Tahlil obyekti va qo‘shgan hissasi

	yo‘nalish	
1910–1930	Sikl va pul tahlili	Tebranishlarni statistik tavsiflash; pul, kredit va qarz-deflyatsiya mexanizmlarini ajratish.
1930–1950	Keynescha inqilob	Yalpi talab, bandlik, iste’mol va investitsiya orqali daromad darajasini tushuntirish.
1950–1970	Neoklassik sintez	Qisqa muddatli talab tahlilini o‘sish modeli va inflyatsiya-bandlik munosabatlari bilan bog‘lash.
1970–1980	Monetarizm va kutishlar	Pulning roli, kutilmalar va siyosat o‘zgarishi tarixiy munosabatlarga ta’sirini qayta ko‘rib chiqish.
1980–2007	RBC, o‘sish va yangi Keynescha modellar	Umumiy muvozanat, texnologik shoklar, endogen o‘sish hamda nominal qattiqlikni birga tahlil qilish.
2008–2026	Moliyaviy va heterogen agentli yondashuvlar	Kredit, banklar, taqsimot, HANK va ko‘p modeldan foydalanish orqali real siyosat kanallarini chuqurlashtirish.

2008-yildan keyingi moliyaviy inqiroz makromodellarda banklar, kredit bozori, aktivlar qiymati va qarzdorlik mexanizmlarini alohida hisobga olish zaruratini ko‘rsatdi. Oldingi modellar ayrim holatlarda moliya tizimini cheklangan tarzda ifodalagani uchun kredit shartlarining real iqtisodiyotga uzatilishi va tizimli xatarlar yetarli ko‘rinmay qolishi mumkin edi. Shundan keyin moliyaviy vositachilik, qarz oluvchilarning sof qiymati, kredit cheklovlari, likvidlik va nolga yaqin foiz stavkalarini qamrab oluvchi DSGE kengaytmalari ko‘paydi. Keyingi ishlanmalar turli daromad va aktivlarga ega uy xo‘jaliklarini farqlashga o‘tdi.

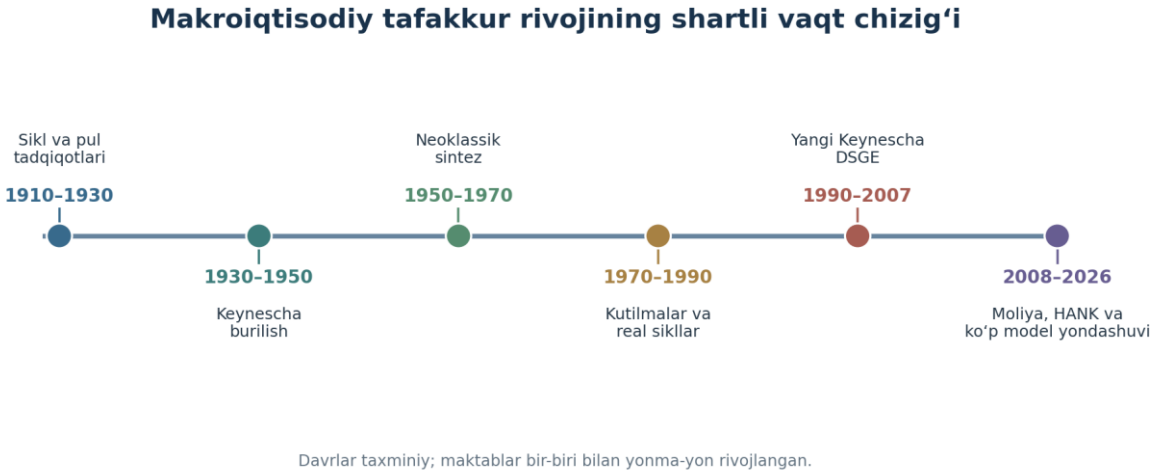
Zamonaviy bosqichning muhim xususiyati nazariy modellar o‘rtasidagi raqobat bilan birga ularning vazifaga qarab birgalikda ishlatilishidir. Heterogen agentli yangi Keynescha modellar pul-kredit va fiskal siyosatning o‘rtacha makro natijasidan tashqari, qarz oluvchi va omonatchi, yuqori va past daromadli guruhlarga ta’sirini tahlil qiladi [15]. IMFning 2025-yilgi Macroframework Foundations Tool qo‘llanmasi esa prognoz va siyosat tahlilida soddaroq yarim-strukturaviy modellar, hisob identifikatsiyalari va xulq-atvor tenglamalarini birlashtirish amaliyotini ko‘rsatadi [13]. Bunday vositalarning maqsadi bitta modelni barcha sharoitga tatbiq etish emas, mavjud ma’lumot va tahlil ehtiyojiga mos mexanizmni izchil ifodalashdir.

Muhokama

Tarixiy bosqichlarni solishtirish uchta davomiylikni ochib beradi. Birinchidan, yalpi natijalar alohida subyektlarning qarorlari bilan bog‘liqligini tushuntirish muammosi fan rivojining doimiy markazida qoldi. Keynescha yondashuv umumiy xarajatlar va bandlikka urg‘u berdi; Lucas tanqidi esa bu umumiy natijalarni kutishlar va qaror qoidalari bilan izchil bog‘lashni talab qildi. Zamonaviy modellar ushbu ikki talabni birlashtirishga urinadi: ular umumiy muvozanat tuzilmasini saqlab, narxlar, kredit, axborot va moliya bozori nomukammalliklarini ham kiritadi.

Ikkinchidan, siyosat haqidagi xulosalar nazariy farazlarga bog‘liq. Agar narxlar tez moslashsa, ishlab chiqarishdagi pasayishning tabiati va siyosat ta’siri sekin moslashadigan narxlar mavjud holatdan farq qiladi. Agar moliyaviy vositachilik muhim bo‘lsa, foiz stavkasi o‘zgarishi kreditga kirish imkoniyatiga qarab turli subyektlarga har xil ta’sir ko‘rsatadi. Agar agentlar o‘rtasida daromad va aktivlar taqsimoti farqlansa, bir xil fiskal transferning yalpi talabga ta’siri kimga berilganiga ham bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu bois makromodelni tanlashdan oldin tahlil savoli, vaqt ufqi va zarur tafsilot darajasi aniqlanishi kerak.

1-rasmda ushbu nazariy rivojlanishning shartli vaqt chizig‘i berilgan. U fan tarixidagi asosiy burilishlarni tanish va ketma-ketlikni ko‘rish uchun tuzilgan. Bosqichlar orasidagi chiziqlar uzluksiz ilmiy almashinuvni bildiradi; yillar qat’iy chegara yoki bir maktabning tugab, ikkinchisi aynan shu sanada boshlanganini anglatmaydi.

Rasm 1. Makroiqtisodiyot fanining rivojlanish bosqichlari bo‘yicha shartli vaqt chizig‘i. Sana oralig‘lari taxminiy bo‘lib, grafik statistik kuzatuv emas.

O‘zbekiston tajribasi umumiy tarixiy manzaraga amaliy bog‘lanish beradi. Markaziy bank 2025-yil 13-iyunda mamlakat uchun DSGE modelini ishlab chiqish va amaliyotda qo‘llashga bag‘ishlangan tadqiqotni e’lon qilgan [14]. Bu ma’lumot O‘zbekistonda ushbu yondashuv rasmiy tahlil kun tartibiga kirganini ko‘rsatadi; u modelning prognoz aniqligi, siyosat samaradorligi yoki barcha iqtisodiy sharoitda ishlashini o‘z-o‘zidan isbotlamaydi. Bunday baho model tavsifi, kalibrlash va baholash usuli, ma’lumotlar qamrovi, prognoz xatolari hamda natijalarni boshqa modellar bilan taqqoslashni talab qiladi.

Markaziy banklar uchun amaliy xulosa bitta murakkab modelga tayanishdan ko‘ra, tahlil savoliga mos vositalar majmuasini shakllantirishdan iborat. 2026-yilda Banque de France e’lon qilgan sharh DSGE modellarining tarixiy rivojini va ularning HANK kabi heterogen agentli kengaytmalarini tahlil qiladi; mualliflar modellarni nazariya, ma’lumot va siyosiy ssenariylarni izchil bog‘laydigan vosita sifatida ko‘rishni, zarur hollarda boshqa empirik usullar va mutaxassis hukmi bilan to‘ldirishni ta’kidlaydi [15]. IMFning 2025-yilgi qo‘llanmasi ham model tanlovi ma’lumotlar sifati, mamlakat tuzilishi va tahlil maqsadiga mos bo‘lishi kerakligini ko‘rsatadi [13].

Maqolaning cheklovi shundaki, unda nazariy manbalar va institutsional materiallar umumlashtirildi, lekin maktablar ta’sirini bibliometrik ko‘rsatkichlar, darsliklar korpusi yoki mamlakatlararo model taqqoslash orqali o‘lchash amalga oshirilmadi. Tarixiy davrlashtirish sharh maqsadiga mos soddalashtirishdir; har bir maktabning ichida muhim farqlar bor. O‘zbekistonning amaldagi makroiqtisodiy modellarini baholash esa alohida tadqiqot mavzusi bo‘lib, unda ma’lumotlar, dasturiy kod, prognoz natijalari va siyosat ssenariylarini tekshirish lozim.

Xulosa

Makroiqtisodiyot pul, kredit, iqtisodiy tebranish va bandlikka oid alohida izlanishlar umumiy ishlab chiqarish hamda daromadni tushuntiruvchi tizimga birlashganida mustaqil fan sifatida shakllandi. Mitchell va Fisher kabi olimlar tebranishlarni o‘lchash va moliyaviy mexanizmlarni tahlil qilishga asos yaratdi; Keynes esa yalpi talab va bandlikni nazariyaning markaziga qo‘ydi [1–3]. IS-LM, neoklassik sintez, o‘sish nazariyasi va Phillips egri chizig‘i urushdan keyingi tahlil vositalarini kengaytirdi [4–6].

Monetaristik tanqid, ratsional kutilmalar va Lucas tanqidi siyosatni baholashda pul, kutilmalar va qaror qoidalarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatdi [7, 8]. Real biznes sikli va endogen o‘sish modellari tebranishlar hamda uzoq muddatli rivojlanishni umumiy muvozanat doirasida o‘rgandi [9, 10]. Yangi Keynescha va DSGE yondashuvlari bu formal asoslarni narxlar qattiqligi, foiz siyosati va boshqa nomukammalliklar bilan birlashtirdi [11, 12]. Moliyaviy inqirozdan keyingi modellar kredit, bank va taqsimot kanallarini chuqurroq yoritishga intildi.

Hozirgi bosqichning asosiy xususiyati nazariy yondashuvlar xilma-xilligi, mikro va makro ma’lumotlarni birlashtirish, moliyaviy hamda taqsimot mexanizmlarini hisobga olish va turli model natijalarini qiyoslashdir. O‘zbekiston Markaziy bankining 2025-yilgi DSGE tadqiqoti bu metodlar mamlakat amaliyotida ham ko‘rib chiqilayotganini ko‘rsatadi [14]. Keyingi izlanishlarda mahalliy ma’lumotlarning sifati, model farazlari, prognoz aniqligi va siyosiy ssenariylarning sezgirligini ochiq baholash muhim. Makroiqtisodiyotning rivojlanish tarixi shu sababli tugallangan bosqichlar ro‘yxati emas, yangi muammolar uchun nazariya va dalilni muntazam qayta bog‘lash jarayonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Mitchell W. C. Business Cycles. Berkeley: University of California Press, 1913. https://fraser.stlouisfed.org/title/business-cycles-174/fulltext

[2] Fisher I. The Debt-Deflation Theory of Great Depressions. Econometrica. 1933;1(4):337–357. https://doi.org/10.2307/1907327

[3] Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan, 1936. https://books.google.com/books?id=v4S7AAAAIAAJ

[4] Hicks J. R. Mr. Keynes and the “Classics”: A Suggested Interpretation. Econometrica. 1937;5(2):147–159. https://doi.org/10.2307/1907242

[5] Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics. 1956;70(1):65–94. https://doi.org/10.2307/1884513

[6] Phillips A. W. The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861–1957. Economica. 1958;25(100):283–299. https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1958.tb00003.x

[7] Friedman M. The Role of Monetary Policy. The American Economic Review. 1968;58(1):1–17. https://fraser.stlouisfed.org/title/american-economic-review-1161/role-monetary-policy-2352/fulltext

[8] Lucas R. E. Econometric Policy Evaluation: A Critique. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy. 1976;1:19–46. https://doi.org/10.1016/S0167-2231(76)80003-6

[9] Kydland F. E., Prescott E. C. Time to Build and Aggregate Fluctuations. Econometrica. 1982;50(6):1345–1370. https://doi.org/10.2307/1913386

[10] Romer P. M. Increasing Returns and Long-Run Growth. Journal of Political Economy. 1986;94(5):1002–1037. https://doi.org/10.1086/261420

[11] Clarida R., Galí J., Gertler M. The Science of Monetary Policy: A New Keynesian Perspective. Journal of Economic Literature. 1999;37(4):1661–1707. https://doi.org/10.1257/jel.37.4.1661

[12] Woodford M. Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy. Princeton: Princeton University Press, 2003. https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691010496/interest-and-prices

[13] Feridhanusetyawan T., Hegazy A., Aquino Coste M.-P., Andrle M., Corker R., Delgado F. Macroframework Foundations Tool (MFT) 1.0: User Manual. IMF Technical Notes and Manuals. 2025;2025/011. https://doi.org/10.5089/9798229009256.005

[14] Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Dynamic Stochastic General Equilibrium (DSGE) Model for Uzbekistan and Its Implementation in Practice. Research page, updated 13 June 2025. https://cbu.uz/en/research/economic/2526009/

[15] Cahn C., Fève P., Matheron J. DSGE Models in Central Banks: Progress and Prospects. Banque de France Working Paper Series No. 1066, 2026. https://www.banque-france.fr/en/publications-and-statistics/publications/dsge-models-central-banks-progress-and-prospects